

УДК 373.3.02:821.161.2.09

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.4>

Лідія ІВАНОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і методик початкової освіти, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Пластова, 31, м. Рівне, Україна, 33010

ORCID: 0000-0002-4499-0136

Бібліографічний опис статті: Іванова, Л. (2023). Особливості літературознавчої діяльності молодших школярів у процесі опрацювання міфів на уроках літературного читання. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.4>

ОСОБЛИВОСТІ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ОПРАЦЮВАННЯ МІФІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

У статті розглядаються актуальні питання навчання літературного читання, які тісно пов'язані з методикою опрацювання літературних творів на уроці читання, а саме міфів. Подано літературознавчу та методичну інформацію для учителя, знання якої дасть змогу впливати на ефективність уроку літературного читання через професійно організовану літературознавчу діяльність молодших школярів у процесі опрацювання міфів. З'ясовано термінологічну сутність жанру міф та його жанрову специфіку, програмові вимоги, визначено конкретні методичні прийоми та практичні форми роботи на уроці літературного читання.

З'ясовано, що літературознавча діяльність учнів у ході опрацювання міфу спрямована на розвиток умінь самостійно визначати, усвідомлювати його жанрові особливості, виокремлювати структурні частини, визначати таємничі, зачаровані, незвичайні місця, предмети, істоти, надзвичайну силу, дивовижні перетворення персонажів, аналізувати їхні вчинки, мотиви.

Нами визначено зміст та особливості літературознавчої діяльності на уроці літературного читання: – ознайомлення учнів з міфами, недостатньо представленими у читанці, з метою розвитку інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності; – оволодіння прийомами структурно-сміслового, лінгвістичного, емоційно-образного аналізу тексту; – розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення у процесі роботи з міфами; – формування умінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації, прийомів роботи з періодичною, довідковою літературою для поглибленого усвідомлення змісту міфів; – розвиток уяви і здатності виявляти себе у різних видах творчої діяльності.

Ключові слова: літературознавча діяльність, молодший школяр, урок літературного читання, жанр, міф, аналіз твору.

Lidiya IVANOVA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Theory and Methodologies of Primary Education, Rivne State University for the Humanities, Plastova str., 31, Rivne, Ukraine, 33010

ORCID: 0000-0002-4499-0136

To cite this article: Ivanova, L. (2023). Osoblyvosti literaturoznavchoi diialnosti molodshykh shkoliariv u protsesi opratsiuvannia mifiv na urokakh literaturnoho chytannia [Features of a study of literature activity of junior school children are in the process of working of myths on the lessons of the literary reading]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 24–29, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2023.4.4>

FEATURES OF A STUDY OF LITERATURE ACTIVITY OF JUNIOR SCHOOL CHILDREN ARE IN THE PROCESS OF WORKING OF MYTHS ON THE LESSONS OF THE LITERARY READING

The article deals with topical issues of teaching literary reading, which are closely related to the methodology of processing literary works in the reading lesson, namely myths. Literary and methodical information for the teacher is presented, the knowledge of which will make it possible to influence the effectiveness of the literary reading lesson through the competently constructed literary activity of younger schoolchildren in the process of processing myths. The terminological essence of the myth genre and its genre specifics, program requirements, specific methodical techniques and practical forms of work in the literary reading lesson are clarified.

It has been found that the literary work on the myth is aimed at developing the ability to independently define, to be aware of its genre features, to distinguish structural parts, to identify mysterious, enchanted, unusual places, objects, creatures, extraordinary power, amazing transformations of characters, to analyze their actions, motives.

We have determined the content and features of literary work: -familiarization of students with myths that are not sufficiently presented in the reader; with the aim of developing interest and ability for independent reading activity; – mastering the techniques of their structural-semantic and figurative analysis; – development of figurative, critical, logical thinking and speech in the process of working with myths; – formation of skills of independent work with various types and sources of information, methods of working with periodical, reference literature for a deeper understanding of the content of myths; – development of imagination and the ability to express oneself in various types of literary and creative activity

Key words: *literary activity, junior schoolchild, literary reading lesson, genre, myth, work analysis.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні підходи до процесу навчання читання у початковій школі, зумовлені протиріччями між освітніми стандартами, що вже склались, та новими реаліями читацької спроможності школяра, вносять певні корективи до розуміння ролі читання у формуванні особистісних якостей молодшого школяра, його морально-естетичного розвитку, досягнення читацької компетентності, підготовки до систематичного вивчення курсу літератури в основній школі. Такі погляди зумовлюють суттєві зміни у методиці опрацювання літературних творів, що відображено у меті реалізації літературної освітньої галузі: розвиток особистості молодшого школяра засобами різних видів читацької діяльності; формування читацької, комунікативної та інших ключових компетентностей; збагачення емоційно-ціннісного, естетичного, соціального та пізнавального досвіду; розвиток образного, критичного і логічного мислення та літературно-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української та зарубіжної літератури в освітньому закладі II ступеня (Типова програма, 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки в документах Міністерства освіти, зокрема у «Державному стандарті початкової освіти. Читання», йдеться про «практичне ознайомлення учнів з окремими літературознавчими поняттями (на рівні уявлень без вживання термінів) та елементами літературознавчого аналізу». У концепції «Літературна освіта» йдеться про забезпечення «сформованості літературознавчих уявлень та вмій, що дає змогу переходити до вивчення систематичного курсу літератури» (Джежелей, 1994). До змісту навчальних програм переконливо увійшли ідеї уведення літературознавчої пропедевтики (А. Грабовський, О. Бандура, Н. Волошина, С. Жила, О. Мазуркевич, В. Мартиненко,

В. Науменко та інші), авторські програми «Початкова літературна освіта» (В. Левін), «Дитяче читання» (О. Джежелей), «Початки словесного мистецтва» (В. Науменко), Літературне читання» (авт. колектив під керівництвом О. Савченко), проведення уроків літератури, починаючи з 1-ого класу (І. Блиндарук, Н. Гонтаровська, Л. Іванова та ін.).

Результати аналізу методичної і психолого-педагогічної літератури (Н. Волошина, Н. Воскресенська, В. Левін, Є. Пасічник, О. Савченко, Н. Скрипченко, І. Таровита та ін.) засвідчують важливість усвідомлення ролі літературознавчого спрямування уроків читання як одного із засобів формування літературної компетентності молодшого школяра (Іванова, 2016).

Розширюється коло дитячого читання, до якого входять насамперед художні твори словесного мистецтва, зокрема міфи, зміст яких розкриває школярам історичне багатство навколишнього світу, красу людських взаємин, пробуджує почуття гармонії, вчить розуміти прекрасне у житті, формує у дитини власне ставлення до дійсності, утверджує загальнолюдські духовно-моральні, національні цінності, сприяє розвитку чуттєвої сфери, творчої уяви дитини у процесі спілкування з мистецтвом слова.

За вимогами Державного стандарту основне завдання читацької діяльності – домогтись повноцінного сприймання молодшими школярами тексту з урахуванням специфіки його жанру і структури шляхом прилучення до літератури як мистецтва слова (2020).

Виклад основного матеріалу. Міф (від грец. Μύθος – казка, переказ, оповідання) – оповідання про минуле, навколишній світ, яке описує події за участю богів, демонів і героїв та історії про походження світу, богів і людства (Могила, Чумаков, 2004. С. 3.).

У буденній сучасній мові слово «міф» іноді використовують для позначення популярного, хоча й помилкового твердження.

Методично виправданим для школярів можуть бути такі визначення міфу:

– *стародавня народна оповідь про явища природи або фантастичні оповідання про богів, обожнювання героїв, уявних істот (Мовчан, 2006);*

– *стародавня оповідь про виникнення світу, богів, фантастичних істот, людей, чудеса (Савченко, 2016);*

– *первісні уявлення давніх людей про всесвіт, явища природи, тварин, рослин, власну історію, про богів та героїв (Гром'як, Ковалів, 2012).*

Літературознавча робота над міфом спрямована на розвиток умінь самостійно визначати, усвідомлювати його жанрові особливості, виокремлювати структурні частини, визначати таємничі, зачаровані, незвичайні місця, предмети, істоти, надзвичайну силу, дивовижні перетворення персонажів, аналізувати їхні вчинки, мотиви.

Змістом літературознавчої роботи є: – ознайомлення учнів з міфами, що недостатньо представлені у підручниках з літературного читання, з метою розвитку інтересу і здатності до самостійної читацької діяльності для задоволення різноманітних читацьких потреб; – оволодіння прийомами їх структурно-сміслового і образного аналізу; – розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення школярів у процесі роботи з міфами; – формування умінь самостійної роботи з різними видами і джерелами інформації, прийомів роботи з періодичною, довідковою літературою для поглибленого усвідомлення змісту міфів; – розвиток уяви і здатності виявляти себе у різних видах творчої діяльності.

Навчальною програмою передбачено різноманітну тематику дитячого читання: світ думок, почуттів, прагнень дітей; родинні стосунки; ставлення людей до рідної землі, рідної мови; пошанування праці; героїзм і усвідомлена відданість українського народу; події життя української діаспори; події минулого і сучасного; життя видатних людей, винаходи, фантазії, яку пропонують такі міфи як «Створення світу» (єгипетський міф), «Створення людей» (китайський міф), «Гнів Перуна» (слов'янський міф

про походження птахів), «Дедал та Ікар» (міф Стародавньої Греції).

Основним напрямом літературознавчої діяльності школярів на уроці літературного читання з вивчення міфів є робота над з'ясуванням їх жанрових особливостей (Іванова, 2016).

Міфи характерні для первісних народів, що перебували або перебувають на стадії дораціонального, дофілософського і дорелігійного мислення. Секрети навколишнього завжди притягували до себе, а пояснити загадковість подій у дописемні часи можна було лише за допомогою фантазії, уяви. Так з'явилися міфи.

Оповіді-міфи передавалися з вуст у вуста, відкладалися в пам'яті різних поколінь. Усі народи здавна уявляли і пояснювали світ по-своєму, тому кожен із них має свою міфологію – сукупність міфів (Галич, 2014).

У сучасній міфології розрізняють такі види міфів: космогонічні – міфи про створення Всесвіту; теологічні – міфи про походження богів; міфи про священний шлюб; солярні й астральні; етимологічні – міфи, що пояснюють походження явищ або предметів; есхатологічні – міфи про загибель Всесвіту; міф про циклічність у природі (скотарські та землеробські міфи); героїчні міфи (про героїв, засновників племен – грецькі міфи про Геракла); міфи про здобуття людьми культурних навичок (міф про Прометея) (Гром'як, Ковалів, 2007).

Початкова школа знайомить учнів з космогонічними міфами. На основі сюжетів про створення світу визначаються жанрові особливості міфів, а саме: оповідь про природні явища, історичні події і те суспільне середовище, в якому вона виникла; наявність фантастики (пригоди і подвиги наділених надприродною силою, сміливістю і спритністю людей-героїв, здебільшого богів); невелика кількість основних дійових осіб (дві-три); прозова форма; зазвичай невеликий обсяг (Іванова, 2015).

Саме тому, літературознавча діяльність учнів підпорядкована усвідомленню ними жанрових особливостей міфів. Наведемо конкретні форми організації літературознавчої діяльності на уроці літературного читання.

Ефективно використовується *візуалізація*, яка *інформаційно* (стисле введення учнів у коло тих обставин, за яких відбувається описана у міфі подія, пояснення необхідних для розу-

міння змісту термінів, виразів) та *емоційно* (створення відповідного настрою, з тим, щоб викликати адекватні почуття для відповідного сприймання твору) готує дітей до сприйняття нового поняття *міф*. Наприклад, перед вивченням давньогрецького міфу «Початок світу» вмикається легка музика, учитель промовляє:

– *Заплющіть очі, розслабтесь. Уявіть ваш улюблений куточок природи, де ви відчуваєте себе спокійними, де ви щасливі. Уявіть кольори, які вас оточують, рухи і звуки вашого місця спокою, запахи навколо вас ... Чи багато тут квітів, яких? Роздивіться їх, доторкніться ... Усміхніться їм. Подумайте, які ви щасливі, бо є частинкою цього прекрасного творіння... А хто створив усю цю красу? (Бог, природа, ...).*

Доцільними прийомами на початку уроку є *передбачення та асоціації*. Наприклад:

– *Сьогодні ми починаємо вивчати міфи. А що це таке? Думаю, що ви самі зможете дати визначення, використовуючи передбачення. Я назву деякі поняття, відомі вам із мультиплікаційних та художніх фільмів. Афродіта, Зевс, Перун, Прометей, Медуза Горгона, золоте руно, Мінотавр. – А ви подумайте, з чим ці поняття пов'язані, що ви уявляєте за цими іменами, назвами і що таке міф, на вашу думку. (– Усі ці слова відображають давні події у Греції, які стали змістом давньогрецьких міфів. Міф – вигадана історія, яка пояснює життя людей, богів, героїв, виникнення воєн тощо).*

Під час першого читання міфу учитель інтонацією, роблячи паузи, логічні наголоси на найважливіших місцях, виокремлює його структуру, смислові частини, готуючи учнів до структурно-композиційного аналізу.

Використання прийому «Незакінчене речення» дає можливість здійснити смисловий аналіз, почути цікаві думки дітей, побачити їх ставлення до прочитаного у творі. Наприклад: – *Після читання (прослуховування) міфу «Троянський кінь» я відчув..., подумав..., зрозумів.....; – Міф «...» змусив мене замислитися, допоміг зрозуміти.....*

Ефективністю літературознавчої роботи є її спрямованість не лише на змістовий аспект міфу, але й на мовний. Варто з'ясувати не тільки те, що говориться про дійову особу, а й саме як сказано, тобто, які мовні засоби використані для відтворення настроїв, почуттів (слова в переносному значенні, порівняння,

метафори, епітети, антоніми, синоніми, пестливі, грубі, зневажливі слова тощо). Гра «Словесне малювання». – *Уявіть себе художником, який малює словом. Яку ілюстрацію ви б створили до міфу про аргонавтів «Золоте руно»? Опишіть її, доберіть до неї назву.*

Казкові, не зовсім зрозумілі, але цікаві сили природи (духи і демони), дохристиянські Боги, представлені українською міфологією (Сварог, Даждбог, Хоре, Стрибог, Велес, Купайло, Мокоша, Дана, Лада тощо). У спільній діяльності учителя та учнів застосовуються елементи мовного аналізу – лексико-стилістичного, лексичного. Звертається увага на етимологію слова, виявляються ще не помічені до цього факти, образні деталі, художні засоби, описи подій, літературні портрети, пейзажі тощо.

Важливі віхи літературознавчої роботи здійснюються через емоційно-образний аналіз міфу: – *Які емоції викликав почутий сюжет? Що відчували – радість чи смуток? Що у творі найбільше вас вразило?*

Літературознавчий аналіз твору проводиться в єдності змісту й форми. Основну увагу під час аналізу твору звертаємо на вчинки героїв, складання їх характеристик згідно з літературним портретом, розуміння поведінки, усвідомлення позиції автора. Гра «Вірю-не вірю». Педагог навмисне змінює імена героїв, порядок дій, слова під час діалогу. Діти прослуховують текст і висловлюють своє міркування щодо змін, починаючи відповідь словами: – *Я вірю тому, що ... але не повірю*

У результаті вдумливого перечитування міфу діти усвідомлюють головну думку, у них формується власне ставлення до героїв твору. Гра «Снігова куля». Алгоритм прийому: слово – речення – запитання – відповідь. Учитель читає міф «Прометей». Учні називають персонажа твору, а далі працюють у трійках: перший учень складає речення із цим словом, другий придумує запитання до цього речення, а третій – відповідає на нього.

Під час опрацювання міфу доцільним є складання *логічної партитури* читання (визначення пауз, логічних наголосів, мелодики та темпу читання); різноманітні види читання (вибіркове, творче, коментоване тощо); виразне читання за опрацьованою партитурою; здійснення лінгвістичного, смислового, емоційно-образного, літературознавчого *аналізів тексту*

(складання плану; переказ тексту (творчий, детальний, стислий, вибірковий) – в цілому літературно-творча діяльність учнів у зв'язку з прочитаним міфом.

Ігри, змагання, конкурси, літературні ігри, драматизації, інсценізації не лише активізують та поживляють літературознавчу діяльність учнів на уроці літературного читання, а є дієвими методами опрацювання міфів на уроці літературного читання.

Наприклад. Гра «Хто швидше?». Учитель показує на «картці-блискавці» слова, а учні знаходять у тексті відповідні епітети (прикметники).

Наприклад. Дух (великий, жіночий), глини (жовтої), дівчину (маленьку), урвища (гірського), чоловічки (маленькі, рухливі), рід (людський) (Китайський міф «Створення людей»).

Конкурс «Кращий знавець твору». Порушена послідовність у тексті. Необхідно розташувати уривки міфу в логічній послідовності.

Творчо-пошукова робота «Готую виступ...». Знайти чи скласти самостійно міф про героїчний подвиг або походження рослини чи тварини, міста або села та виступити перед іншими слухачами.

Наприклад, ситуація. Учителька запропонувала тобі виступити на засіданні екологічного (природничого, географічного чи історичного) гуртка, який об'єднує старших і молодших школярів.

Мета виступу: зацікавити слухачів оповіддю про походження географічної назви чи рослини, тварини; показати мудрість і поетичність давніх уявлень про світобудову.

Адресат – учні старших і початкових класів, члени гуртка.

Адресант – ти сам (учень 4-го класу).

Форма – усна.

Жанр – міф.

На завершальному етапі опрацювання міфів використовуються контрольні завдання та запитання дослідницько-пошукового характеру «Доведіть, що...»:

– Доведіть, що твір «Дедал та Ікар» є міфом. Для цього пригадайте з минулого уроку: – *Що*

таке міф? Які особливості міфів ви знаєте? Про що здебільшого розповідається у міфах? Які художні засоби є характерними для цього жанру фольклору? Віднайдіть у тексті міфу вже знайомі вам художні засоби (епітети, порівняння, метафори).

– Висловіть своє твердження за схемою: *Цей текст є міфом тому, що: – По-перше, у тексті йдеться про первісні уявлення ... – По-друге, присутнє фантастичне ... – По-третє, – По-четверте, ...*

– *Отже, твердження про те, що твір «Дедал та Ікар» є міфом, правильне.*

Така літературознавча діяльність на уроці приносить не лише користь, а й дає відчутну насолоду маленьким читачам, викликає неабиякий інтерес до жанру міф.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Правильно організована літературознавча діяльність на уроці літературного читання, пов'язана з вивчення міфів, засвідчує: – ефективність формування читацьких навичок, умінь здійснювати різні види аналізу творів, критично мислити; – підвищує інтересу до читання; зрештою формує маленького патріота, який пізнає історію, природу навколишнього світу і самого себе.

Розуміння ролі та місця літературознавчої діяльності на уроці читання допоможе учителю: – здійснити індивідуальний підхід до кожного учня, що забезпечує результативність адекватного сприймання художніх творів; – діагностувати ступінь сформованості читацьких умінь та навичок; -виявити читацькі уподобання учнів; – заохотити їх розвивати власні позитивні риси, на основі занурення у світ міфічних образів, героїчних персонажів, загадкових подій.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у розробці тематики, кола читання міфічної літератури з першого по четвертий клас та методичних рекомендацій з використання літературних ігор, конкурсів, інтерактивних методів і прийомів для учителів початкових класів в умовах дистанційного та змішаного навчання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галич О. А. Роди та жанри літератури: довідник для вчителів. Рівне, 1994. 62 с.
2. Літературознавчий словник-довідник. За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. 2-е вид., виправл., доп. Серія: Nota bene. Київ: Академія, 2007. 752 ст.

3. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.
4. Джежелей О. В. Літературна освіта молодших школярів. *Початкова школа*. 1994. № 1. С. 25–27.
5. Іванова Л. І. Визначення рівня літературної компетентності випускника початкової школи. *Теорія і практика навчання та виховання: Науковий часопис НПУ ім. М. Драгоманова, серія 17*. Вип.3. К., 2007. С. 71–79.
6. Іванова Л. І. Жанрова характеристика літературного твору як засіб його кваліфікованого аналізу молодшими школярами (на прикладі вивчення міфів). Матеріали міжвишівських наукових читань: *Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрямки, проблеми*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. С. 56–58.
7. Коваль Г. П., Іванова Л. І., Суржук Т. Б. Методика читання: навч. посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 280 с.
8. Кодак М. Жанр у часопросторових вимірах: до генології літературної класики. *Слово і час*. 2003. № 3. С. 3–7.
9. Літературна скарбничка: Довідник для учителя: Літературне читання. Жанри. За ред. Л. І. Іванової. Рівне: РДГУ, 2015. 135 с.
10. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 та 3–4 класи. К.: Світич, 2019. 336 с.

REFERENCES:

1. Volinets G.M. (2013) MalI Informatsiyini zhanri fotozhurnalistiki u suchasniy ukrayinskiy presi. *Naukovi zapiski Institutu zhurnalistiki*. T. 53, zhovt.–grud. S. 282–286.
2. Galich O.A. (1994) Rodi ta zhanri literaturi: dovidnik dlya vchiteliv. Rivne, 62 s.
3. Derzhavniy standart pochatkovoyi zagalnoyi osviti [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/>.
4. Dzhezheley O.V. (1994) Literaturna osvita molodshih shkolyariv. *Pochatkova shkola*. № 1. S. 25–27.
5. Ivanova L.I. (2007) Vznachennya rivnya literaturnoyi kompetentnosti vipusknika pochatkovoyi shkoli. *Teoriya i praktika navchannya ta viovannya: Naukoviy chasopis NPU Im. M.Dragomanova, serIya 17.Vip.3. K., S. 71–79*.
6. Ivanova L.I. (2016) Zhanrova harakteristika literaturnogo tvoruu yak zasib yogo kvalifikovanogo analizu molodshimi shkolyarami (na prikladi vivchennya mifiv). *Materiali mizhvishivskih naukovih chitan» ukrayinska literatura vid davnini do suchasnosti: paradigmi, napryamki, problemi»*. Zaporizhzhya: Zaporizkiy natsionalniy universitet, S. 56–58.
7. Koval G.P., Ivanova L.I., Surzhuk T.B. (2008) *Metodika chitannya: navch. posibnik*. Ternopil: Navchalna kniga – Bogdan, 280 s.
8. Kodak M. (2003) Zhanr u chasoprostorovih vimirah: do genologiyi literaturnoyi klasiki. *Slovo I chas*. № 3. S. 3–7.
9. *Literaturna skarbnychka (2015): Dovidnik dlya uchitelya: Literaturne chitannya. Zhanri /Za red. L.I.Ivanovoyi*. Rivne: RDGU.135 s.
10. *Tipovi osvitni programi dlya zakladiv zagalnoyi serednoyi osviti (2019) 1–2 ta 3–4 klasi*. K.: SvItich, 336 s.